

- FROTA, S. / PRIETO, P. (2007): *The Linguistic Review. Special issue on Prosodic Phrasing and Tunes* 24, núm. 2-3.
- FROTA, S. / ELORDIETA, G. / PRIETO, P. (ed.) (2011): *Prosodic categories: Production, Perception and Comprehension*, Springer.
- FROTA, S. (2012): «A focus intonational morpheme in European Portuguese: Production and perception», dins ELORDIETA, G. / PRIETO, P. (ed.): *Prosody and Meaning*, De Gruyter Mouton, p. 163-196..
- MARTÍNEZ CELDRÁN, E. / FERNÁNDEZ PLANAS, A. Ma. (coord.) (2003-2016): *Atlas Multimèdia de Prosòdia de l'Espai Romànic*. http://stel.ub.edu/labfon/amper/cast/index_ampercat.htm.
- PIERREHUMBERT, J. (1980): *The phonetics and phonology of English intonation*, tesi doctoral, Massachusetts Institute of Technology.

Ana Ma. FERNÁNDEZ PLANAS
Laboratori de Fonètica
Universitat de Barcelona

GARGALLO, José Enrique (coord.) (2015): *Monogràfic*. «El frondós arbre de la paremiologia». *Anuari de Filologia. Estudis de Lingüística*, vol. 5. Barcelona: Universitat de Barcelona, 170 p.

L'*Anuari de Filologia* és una publicació en línia de la Universitat de Barcelona iniciada l'any 2011. El vol. 5 complet, i en el monogràfic en qüestió, es pot consultar a l'adreça de <http://revistes.ub.edu/index.php/AFEL/issue/current> [Consulta: 08-04-2016]. La «Introducció» que encapçala la part monogràfica (p. 19-24) i els set assajos que en formen part es poden descarregar d'un a un en format PDF de l'adreça Internet esmentada. (Si no s'informa d'altra manera les xifres entre parèntesis es refereixen a pàgines del *Monogràfic*). La «Introducció» feta per José Enrique Gargallo Gil, una presentació molt acurada dels treballs, completa perfectament els resums d'extensió diversa que precedeixen les contribucions i les conclusions afegides al final de cada article. M'ha tocat la difícil feina d'enllestir una recensió sense repetir gaire les afirmacions del professor Gargallo i dels autors. Penso que l'existència d'aquests resums de fàcil accés per a tothom m'autoritza a dedicar més atenció a certs aspectes i menys a altres. L'autor de la «Introducció», J. E. Gargallo, un romanista conegut i reconegut, és, entre altres, iniciador de diverses investigacions sobre proverbis meteorològics. Una d'aquestes, potser la més important, es menciona en el text introductori i també en l'article de X. A. Álvarez Pérez sobre la distribució geogràfica dels refranys. Es tracta del projecte *ParemioRom (Paremiología romance: refranes meteorológicos y territorio)*, la base de dades del qual és accessible a través de l'enllaç <http://stel.ub.edu/paremio-rom/ca> [Consulta: 08-04-2016]. Aquesta iniciativa de gran envergadura va donar un impuls important a la recerca sobre la paremiologia comparada de les llengües romàniques i, entre elles, la catalana.

Darrere de la «Introducció» redactada en català, segueixen set articles, quatre en català i tres en castellà. Els autors de les contribucions són de diverses universitats de l'estat espanyols i estrangeres: José Enrique Gargallo Gil (Universitat de Barcelona) per la introducció, Xosé Afonso Álvarez Pérez (*Centro de Linguística da Universidade de Lisboa*), Maria Conca i Josep Guia (Universitat de València), Carlos Alberto Crida Álvarez (Universitat Nacional i Kapodistriaca d'Atenes), Julia Sevilla Muñoz (*Universidad Complutense de Madrid*), Ángel Iglesias Ovejero (Universitat d'Orleans), Carme Oriol Carazo (Universitat Rovira i Virgili), Víctor Pàmies i Riudor (Universitat de Barcelona), Xus Ugarte i Balester (Universitat de Vic). Els assajos segueixen la introducció ordenats alfabèticament segons el cognom dels autors, ordre que no respecto aquí. Alguns dels temes desenvolupats han estat poc tractats fins ara en altres publicacions, altres —com són ara les qüestions terminològiques— tenen una copiosa bibliografia.

Començo la presentació pel treball de dos fraseòlegs/paremiòlegs valencians, Maria Conca i Josep Guia, publicat amb el títol de «Europeïsmes fràsics en el *Llibre de paraules e dits de savis e filòsofs*.

Estudi diacrònic i contrastiu» (p. 53-65). Com explico en la recensió (Morvay, 2016) del seu nou manual de fraseologia publicat el 2014, els dos autors denominen les combinacions estables formades per dos o més mots com a *unitats fràsiques* (UF) i el seu conjunt com a *fràsic*, un terme encunyat per analogia del mot *lèxic*. (Aprofito l'avinentesa per advertir que en la bibliografia final d'aquest escrit no consten les dades del manual esmentat, ja que les referències de les publicacions citades per J. E. Gargallo en la pàgina 24 de la *Introducció del Monogràfic* no es repeteixen aquí). Malgrat l'aparent lògica de la proposta penso que la denominació, introduïda per J. Guia a la fi dels anys noranta, pot causar certes confusions. No cal anar gaire lluny per convèncer-se'n. En el resum en anglès de l'article el terme *europeïsmes fràsics* va ser traduït com a *phrasal europeanisms*, quan en anglès el mot *phrasal* vol dir 'relatiu a la frase'. L'adjectiu *frasal* forma part també de la combinació *phrasal verb* que denomina formacions com *break down*; *look out*, etc.

A propòsit del terme *europeïsmes* els autors recorden que Morvay (1996) i Corpas (2003) distingeixen dues classes d'europeïsmes: *naturals*, que són producte de l'observació del món i reflecteixen comportaments propis dels éssers vius, i *culturals*, que provenen de fonts comunes de la cultura europea. Conca i Guia consideren que aquesta distinció és difícil d'aplicar ja que els proverbis esdevinguts europeïsmes, en la majoria dels casos, ho han estat per transmissió cultural. Aquesta afirmació mereix una petita explicació. Com ho nota Gargallo, Conca i Guia defensen un concepte ampli de la fraseologia incorporant-hi també la paremiologia. Aquesta opinió, la comparteixo jo també, ja que les dues disciplines lingüístiques tenen forts lligams i fins i tot en molts casos seria perjudicial intentar separar-les. Penso en l'existència de formacions que tenen una relació derivativa, com, per exemple, el proverbi *gat escaldat se tem d'aigua teca* (60) i la unitat *ésser un gat escaldat*. Malgrat aquest fet innegable, no es pot oblidar l'existència de diferències importants entre proverbis i expressions idiomàtiques, denominades tradicionalment com a locucions i frases fetes. De qualsevol manera, cal reconèixer que l'observació feta pels autors és encertada pel que fa a les frases sentencioses: una gran part d'aquestes és d'origen conegut i moltes d'elles havien estat transmeses per la *literatura sapiencial*.

Un petit incís: Carlos Alberto Crida Álvarez i Julia Sevilla Muñoz en el seu treball (p. 67-77) s'ocupen —com ho assenyalava el títol— de la problemàtica terminològica als estudis paremiològics. Aquest tema taxonòmic Sevilla el va tractar ja, sola o amb coautors, en diverses publicacions (p. 69). Altres autors, com Conca i Guia, també van examinar la qüestió. (Vegeu la nota núm. 13 al peu de la p. 118). A partir de l'article «Sebastià Farnés i la paremiologia catalana» ens assabentem que Farnés ja en 1913 va escollir el terme *parèmia* com a “més general i més inclusiu” (p. 118) en el seu *Assaig de paremiologia catalana comparada*. Intentant reduir el nombre de termes en circulació —segons Crida i Sevilla almenys un centenar d'unitats— els autors proposen distingir sota l'hiperònim de *parèmia* les parèmies d'origen conegut i ús preferentment culte (*proverbi*, *aforisme*) i parèmies d'origen anònim i ús preferentment popular (*refrany*, *frase proverbial*, *locució proverbial*, *dialogisme*). El temps ja dirà si aquestes distincions (p. 69-70), i molt especialment la diferència que es fa entre proverbi i refrany —aquest darrer polisèmic, ja que significa també ‘tornada’ (*estribillo* en castellà)—, trobaran o no acceptació per part dels especialistes i els parlants. El mateix es podria dir de la proposta d'incorporar la denominació *parèmia alterada* (*antiproverb* en la terminologia anglosaxona). La llista de termes tractats per Crida i Sevilla es podria completar amb alguns de més com *paremiografia* i derivats o *geoparemiologia*, *geoparemiològic* i *paremiotipus*, mencionats en altres contribucions del volum ressenyat.

Després d'aquesta digressió terminològica, torno a l'article de Conca i Guia. Els autors calculen que el nombre d'europeïsmes al llibre de Bonsenyor que analitzen pot estar al voltant del centenar. En l'apartat 3 del text, dit «Estudi de casos concrets», s'examinen deu proverbis, com diuen, “susceptibles de ser europeïsmes”. L'anàlisi és molt ben documentada i —com es pot veure als dos exemples que cito— al final de cada punt s'ofereix una petita recapitulació de les afirmacions més importants. Resumeixo les dels autors amb l'ajut de les paraules de Gargallo: «Contemplen dos corrents de transmissió de literatura sapiencial, de procedència grecooriental, d'una banda, i del nord d'Àfrica a través d'Al-Àndalus, de l'altra [...]». Conca i Guia «distingeixen dues classes d'europeïsmes: (1) la majoritària (set casos), de doble procedència, en què hi ha coincidència entre les formulacions arribades per via àrabica

i les vigents a l'Europa transpirinenca, en llatí o en llengües vulgars; i (2) la dels *iberismes*, de transmissió aràbiga i comuns a català i castellà, amb tres casos, un dels quals [...] (*Més val sol estar que amb àvol companyia*) ultrapassa els Pirineus.» (p. 21).

Comentaré aquí dos dels exemples examinats per Conca i Guia. Sobre el proverbi *Qui molt parla molt erra* els autors diuen: «El considerarem iberisme, mentre no coneguem més documentació en altres llengües ultrapirinenques» (p. 58). El nou diccionari de Vilmos Bárdosi, ressenyat en el núm. 17 dels *Cadernos de fraseología galega* (Morvay, en premsa), a propòsit del corresponent proverbi hongarès *Sok beszédnek sok az alja*, a més de la forma castellana *Quien mucho habla, mucho yerra* i la portuguesa *Quem muito fala muito erra*, el fraseòleg magiar cita l'expressió francesa *Gran parleur – gran menteur*; la polonesa *Dużo gadania, mało sensu*, i les italianes *Qui molto parla, spesso falla* i *Gran parlatore, gran mentitore*.

L'altre exemple que vull mencionar és un proverbi conegut internacionalment: *Val més ocell al puny que grua al cel*. En l'apartat final del fragment que s'hi refereix es pot llegir el que segueix: «En llatí medieval, del segle XII, Hans Walthar (1982-86) anota: *Una avis in laqueo proveri hongarès* i altres moltes variants, per la qual cosa no podem dir que sigui estrictament de procedència aràbiga. Paczolay (1997: núm. 34) l'estudia com si fos un europeisme d'origen persa, vigent en 44 llengües europees» (p. 63). Verificant-ho trobo que Paczolay no afirma això, només crida l'atenció sobre la presència d'aquest proverbi en el llatí medieval, en l'àrab i en el persa.

Tot i reconeixent la importància dels estudis diacrònics i contrastius (o més aviat comparatius) com és aquest treball de Conca i Guia, em permeto observar que per a poder parlar d'iberismes caldria prendre en consideració també altres llengües de la Península i pel que fa als europeïsmes «presentes més allà dels Pirineus» (p. 63) seria necessari examinar més llengües i traçar les vies de transmissió dels fraseologismes d'un idioma a altre.

A continuació em referiré a la resta del material publicat en aquest volum monogràfic. L'article de Carne Oriol «Sebastià Farnés i la paremiologia catalana» (p. 109-126), esmentat ja, és una presentació molt reeixida de la vida i l'obra d'una de les figures més importants de la història del folklore i paremiologia catalans. Com afirma l'autora d'aquesta anàlisi, el treball principal de Farnés, *La paremiologia catalana comparada*, que no va poder ser publicada en vida del folklorista, «té una importància equivalent a la d'altres obres de referència com són, en el terreny de la filologia, el *Diccionari de la Llengua Catalana* de Pompeu Fabra, el *Diccionari català-valencià-balear* d'Antoni M. Alcover i Francesc de Borja Moll, el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* i l'*Onomasticon Cataloniae* de Joan Coromines, i, en el terreny del folklore i l'etnopoètica, els Materials de l'*Obra del Cançoner Popular de Catalunya* editats per Josep Massot i Muntaner, unes obres que contribueixen a fer de la cultura catalana una cultura amb majúscules» (p. 118). Considero que seria important tenir la versió digitalitzada d'aquesta publicació pòstuma de Farnés per a poder consultar-la a Internet, que darrerament per a molts és la principal font d'informació. (Més endavant a propòsit de les expressions geolocalitzades em referiré encara a aquest article).

Víctor Pàmies, l'autor de l'article «Paremiologia i Internet» (p. 127-140), coneix bé la importància de la xarxa no sols com a una eina eficaç per a difondre informacions sobre paremiologia i la fraseologia, sinó també per a recollir l'opinió del públic no especialista sobre certs aspectes i implicar-lo en la feina de confecció de treballs paremiològics. El resultat d'aquesta col·laboració innovadora és una llarga sèrie de publicacions en paper o difoses a través de pàgines web i xarxes socials. A continuació menciono només unes quantes de les iniciatives de l'autor: *Amb cara i ulls*; *En cap cap cap*. *Diccionari de dites i refranys sobre el cap*; *Una mà de dites*. *Diccionari de dites i refranys sobre la mà*; *Top ten de refranys catalans*; *Els 100 refranys més populars*; *Els refranys dels pobles dels Països Catalans*; *Les 300 dites que faran història*; el *Butlletí mensual sobre dites i refranys catalans*; *Raons que rimen* (blog personal de Pàmies). Més informacions sobre l'extensa i variada obra divulgativa —en el millor sentit de la paraula— de Pàmies es poden trobar a l'adreça d'Internet <https://refranys.wordpress.com> [Consulta: 08-04-2016]. Consulteu-hi les informacions recollides sota els títols de «Bibliografia»; «Treballs paremiològics»; «Consultori paremiològic»; «Reculls paremiològics»; «Un refrany per cada dia de

l'any»; «Dites tòpiques o refranys geolocalitzats»; «Frases fetes»; «Materials audiovisuals»; «Llibres publicats»; «Vols enviar-me algun refrany?». Per a poder fer-se una idea de la magnitud i qualitat del treball realitzat per Víctor Pàmies recomano al lector familiaritzar-se amb el tema de les expressions geolocalitzades, tractat també en el volum monogràfic. En la mencionada adreça d'Internet sota el títol «Dites tòpiques o refranys geolocalitzats» trobem informacions sobre diferents aspectes relacionats amb el tema i el seu examen. Pàmies els presenta als apartats: «Dites sobre el mapa», «Blog sobre Paremiologia tòpica»; «Formulari per trametre dites tòpiques»; «Refranys de lloc (o dites tòpiques)» i «Geolocalització de dites tòpiques».

Pàmies facilita per als seus col·laboradors un formulari per a recollir “dites tòpiques”. Evidentment un material reunit amb l'ajut del gran públic sempre ha de ser revisat per especialistes. Carme Oriol cita un cas que podem considerar un exemple de possible geolocalització falsa: en un treball seu Farnés comenta l'evolució errònia que poden sofrir algunes parèmies i a propòsit de les formes: «Deu te guard [...] de hom de Manresa [...] e de dona de Girona». L'autor adverteix que la primera dita no es refereix a la ciutat de Manresa, sinó a tot home mandrós, gandul; i la segona, a la dona *girona* (o *girella*), és a dir, dona de poca fermesa (p. 117). Aquest tipus de joc verbal és conegut també en altres llengües: per ex. *ir a Miami* i *ir a Chicago*, en l'espanyol de Mèxic, usats en el sentit de ‘anar a orinar’ i ‘anar a defecar’.

El tema del joc lingüístic, concretament el de les manipulacions fraseològiques, apareix també en l'article de Xus Ugarte «Llicències paremiològiques (i altres) dels tres torsimanys catalans de Franklin, Rojas i Rabelais: Gaietà Vidal 1868, Antoni Bulbena 1914 i Lluís Faraudo 1929» (p. 141-158). A l'interior del text l'autora precisa els noms dels traductors i afegeix els títols de les obres en qüestió, que són: *Lo camí de la fortuna* (*The Way to Wealth*) de Benjamin Franklin, traduïda per Gaietà Vidal i de Valenciano el 1868; la *Comedia de Calist & Melibea* (*La Celestina*), traducció feta per Antoni Bulbena i Tosell el 1914 i *Gargantua*, de François Rabelais, enllestida el 1929 per Lluís Deztany, pseudònim de Lluís Faraudo de Saint-Germain. Ugarte en la «Presentació» recorda que durant la Renaixença i el Noucentisme la traducció va jugar un paper destacat en el procés de consolidació i recuperació del català com a llengua literària. A continuació l'autora fa conèixer la trajectòria vital i professional dels tres torsimanys que van realitzar un meritori treball en aquest camp, traduint obres clàssiques de la literatura europea. El nombre de les parèmies que van traslladar al català és impressionant: un centenar en *Lo camí de la fortuna* i 383 en *La Celestina*. Pel que fa al nombre d'unitats tractades en *Gargantua*, no en tenim informació; només la indicació que l'obra conté un gran nombre de jocs lingüístics i manipulacions fraseològiques. Ugarte examina els mètodes utilitzats als tres llibres escollits basant-se en els criteris per a la traducció paremiològica que ella mateixa va publicar a principis dels anys 2000: TEP (Traducció per equivalent preexistent); AL (Anostrament literal); AFP (Anostrament en forma de parèmia); TNI (NL) (Traducció no idiomàtica [no literal]); E (Error); O (Omissió).

El tema de les expressions dites geolocalitzades està àmpliament tractat per Xosé Afonso Álvarez Pérez en l'article «Distribución geográfica de los refranes: notas para el análisis geoparemiológico», (p. 25-52). Per a poder realitzar investigacions sobre les expressions dites geolocalitzades, es necessita disposar de diversos requisits previs, entre els quals l'autor destaca els més importants. Cito en castellà de l'apartat del «Resum»:

- a) la existencia de un corpus numeroso de proverbios con localización geográfica conocida,
- b) la clasificación temática exhaustiva de los elementos formantes de los refranes,
- c) el tratamiento informático de los materiales y
- d) un proceso de formalización de los refranes que permita delimitar *paremiotipos*.

En el cas de les llengües romàniques el projecte *ParemioRom* (*Paremiología romance: refranes meteorológicos y territorio*) —que en la base de dades reuneix més de dotze mil refranys, molts d'ells amb geolocalització— permet fer els primers passos. Per al seu examen Álvarez tria refranys documentats en diversos idiomes romànics: aragonès, asturià, castellà, català, francès, friülà, gallec, italià, occità

aranès i portuguès (vegeu la taula a la p. 29) relacionats amb setembre que «s'enduu els ponts o eixuga les fonts». L'autor proposa la següent representació lògico-formal per al paremiotipus analitzat:

{septiembre} _T → {secar [manantial o curso de agua]} _A ∨ {derribar [puente]} _A.

En la darrera cella de la taula l'autor cita en forma simplificada una variant gallega incorporant-hi equivocadament un comentari del text que destaco aquí subratllant les paraules en qüestió: «En el caso de Setiembre, queima de montes, ou secan os ríos ou leva as pontes» (p. 29). Álvarez proposa formalitzar aquest refrany i el precedent (*En setiembre arden os montes e rebentan as fontes*) de la manera següent:

{septiembre} _T → {arder [monte]} _A ∧ ({secar [manantial o curso de agua]} _A ∨ {derribar [puente]} _A)". (29).

És una pena que l'autor no expliqui als lectors no iniciats en qüestions de representació logicoformal, entre els quals figuro jo mateix, què signifiquen aquestes lletres de mida diferent (_T, _A, ∨ —si és que aquesta darrera és una lletra i no un símbol) i els signes: claus, claudàtors, parèntesis i entre ells un parèntesi obert, però no tancat al bell mig de la fórmula.

L'escrit més llarg del *Monogràfic* («El árbol paremiológico de Pedro», p. 79-108), de Àngel Iglesias Ovejero, pretén demostrar, com escriu el mateix autor, que la paremiologia requereix un tractament multidisciplinar. Iglesias practica una anàlisi semiolingüística de l'antropònim *Pedro* i les seves formes derivades, compostes i complexes, de les quals —com diu l'autor— es comptabilitzen unes 250 ocurrences en el corpus del Refranyer fins al segle xx (p. 79). El que no queda gaire clar és si es tracta d'un corpus concret o del contingut de diversos refranys no especificats. Gargallo en la «Introducció» recalca la validesa d'aquest caràcter multidisciplinar de l'examen realitzat afirmant que «No hi ha dubte que la contribució d'Iglesias predica amb l'exemple: semiolingüística, etimologia, derivació, sintaxi, literatura popular, folklore, cançoner, estilística, humor... Aquestes i altres branques d'estudi li serveixen a l'autor per forjar una composició molt reeixida sobre les ramificacions [...] del nom propi *Pedro* i la seva vida [...] al llarg de la història de la llengua i la cultura hispàniques, i més concretament al si dels refranys.» (p. 22).

A tots els qui s'interessen per qüestions relacionades amb refranys els recomano vivament —continuant la metàfora del títol del *Monogràfic* i de la darrera contribució mencionada— arribar-se a aquest bon arbre paremiològic.

Károly MORVAY
Universitat Eötvös Loránd de Budapest

Bibliografia

- MORVAY, Károly (2016): CONCA MARTÍNEZ, Maria / GUIA MARÍN, Josep (2014): *La fraseologia. Principis, mètode i aplicacions*. Alzira: Edicions Bromera, p. 213. Barcelona: 2016, *Estudis Romànics*, volum XXXVIII: 444-450. (Recensió). <<http://publicacions.iec.cat/repository/pdf/00000231%5C00000041.pdf>>
- MORVAY, Károly (en premsa): Bárdosi, Vilmos *Szólások és közmondások eredete*. Frazeológiai etimológiai szótár. Budapest: Tinta Könyvkiadó, 2015, p. 746. (Recensió que es publicarà en la revista *Cadernos de fraseoloxía galega*).

(Les referències de les publicacions esmentades per J. E. Gargallo en la pàgina 24 de la *Introducció*, del *Monogràfic* no es repeteixen aquí).